

Sprekend om het leven. Vrouwelijke subjectiviteit in het postmoderne theater

Mieke Kolk

Amsterdam (Instituut voor Theaterwetenschap, UvA) 1995

308 blz., f 25,-

In december 1995 promoveerde Mieke Kolk op haar proefschrift *Sprekend om het leven. Vrouwelijke subjectiviteit in het postmoderne theater*. In deze studie staan vier theaterteksten centraal, die door Kolk geanalyseerd worden met behulp van een instrumentarium dat gedeeltelijk uit de theaterwetenschap en gedeeltelijk vanuit de feministische tekstanalyse bekend is. Kolk begeeft zich hiermee op een nog weinig betreden terrein. Zij stelt de vraag centraal hoe we het werk van de door haar gekozen vrouwelijke kunstenaars kunnen beschrijven, analyseren en interpreteren. Kolk stelt vast dat een interpretatiekader dat het wat en het waarom van het werk van vrouwelijke theatermakers kan beschrijven ontbreekt. Haar proefschrift is een poging om dit interpretatiekader te ontwikkelen. In de eerste twee hoofdstukken geeft Kolk een theoretische beschrijving van de verschillende elementen die dit interpretatiekader vormen. In de daaropvolgende hoofdstukken wordt dit kader ingezet bij de analyse van vier theaterteksten.

Kolk noemt de keuze van de theaterteksten 'in de eerste plaats een persoonlijke' (p. 11). Ze koos teksten die ze in haar werk – als dramaturge van de vrouwen-theatergroep Persona en als theatercriticus – was tegengekomen: *De naam van Oedipus* van Hélène Cixious, *Clara S. Een muzikale tragedie* van Elfride Jelinek, de opera *Lulu* in de opvoering van Ruth Berghaus (muziek van Alban Berg), en het dansdrieluik *Available Angels* van Barbara Duyfjes en Lisa Marcus. Kolk raakte gefascineerd door de vraag naar de receptie van de teksten. Ze vraagt zich vooral af waarom de laatste tekst wel kon rekenen op een positieve ontvangst, in tegenstelling tot de negatieve reacties op de andere drie teksten. Alle vier de teksten stellen vanuit een vrouwelijk perspectief de culturele constructie van vrouwen en van hun seksualiteit centraal. Kolk veronderstelt dat het niet zozeer (of niet alleen) dit onderwerp is dat reacties oproept, maar vooral de wijze waarop de vrouwelijke kunstenaars de tekst vormgeven. Deze veronderstelling onderzoekt zij in haar boek.

Het theaterwetenschappelijk instrumentarium dat Kolk voor haar tekstanalyses gebruikt ontleent zij aan de structuralistische dramatheorie en de semiotiek. Ze maakt gebruik van het actantiële rollenmodel van Greimas, het onderzoek naar de narratieve structuur van de fabel van Propp, de analyse van de plotstructuur door Lotman, de structurele dramatheorie van Übersfeld, en de theatersemiotiek van Fischer-Lichte. Zij bedt deze structuralistische benadering in in een – feministische – poststructuralistische benadering. De belangrijkste punten daarvan worden gevormd door de concepten van deconstructie (Derrida), intertekstualiteit (Kristeva), discours (Foucault) en subjectiviteit (Lacan, Kristeva). Deze combinatie van structuralistische en poststructuralistische elementen vormt het interpretatiekader voor de tekstanalyses.

Kolk analyseert Cixious' *Oedipus Rex* als een herschrijving van de tragedie van Sophocles. Daarin staan Jocaste's geschiedenis en de relatie tussen Oedipus en zijn moeder centraal. Dit brengt een wezenlijk andere interpretatie van de tragedie met zich mee: niet de dreiging van de vader maar de onvoorwaardelijke liefde van de moeder brengen het kind naar een volgende ontwikkelingsfase.

In de analyse van *Clara S.* van Jelinek ligt de nadruk op de manier waarop in taal de werkelijkheid wordt vormgegeven. De theatertekst kan beschouwd worden als een voortdurend gevecht om de betekenis, dat op verschillende niveaus wordt gevoerd: het gevecht tussen de romantische beeldspraak (symbool en metafoor) en het futuristische metonymische taalgebruik, tussen het Duits en het Italiaans, tussen de hoofd- en de neventekst, tussen de gesproken tekst en het visuele register. In de taal wordt het vrouwelijk subject geconstrueerd. Het lichaam, dat door onbewuste drijfveren wordt beheerst, probeert daaraan te ontsnappen.

Lulu van Berghaus is volgens Kolk de prototypische vrouwenfiguur, die staat voor het Andere, het verbodene, het object van verlangen. Het personage Lulu komt in de voorstelling echter letterlijk los te staan van haar image, het beeld dat anderen van haar hebben.

Bij *Available Angels* past Kolk de psychoanalytische theorie over narcisme en identiteitsvorming toe op de narratieve structuur van de trilogie en op de thematiek van de verschillende delen. De trilogie wordt zo de wordingsgeschiedenis van het vrouwelijke kind; een zoeken naar de vrouwelijke identiteit. Elkaar tegensprekende zelfbeelden en representaties leiden uiteindelijk tot verlies van identiteit, tot de dood.

Volgens Kolk wordt in deze vier teksten de narratie stilgelegd. De conflicten worden niet meer opgelost door harmonisering van de strijdende posities, maar slechts door een (gesublimeerde) dood. Volgens Kolk wordt het genre van de tragedie hier door de vrouwelijke theatermakers subversief ingezet (p. 266).

Kolks verdienste is dat zij met haar interpretatiekader theorieën uit de theaterwetenschap en de feministische tekstanalyse samenbrengt en de bruikbaarheid van de combinatie demonstreert. Haar doelstelling om een analyse en interpretatie van de vier voorstellingen te geven die recht doet aan het afwijkende perspectief dat door de vrouwelijke kunstenaars gekozen wordt is daarmee gehaald. Op haar fascinatie voor de verschillende reacties van acteurs, recensenten en publiek op de teksten komt zij in het laatste hoofdstuk terug. Voor haar laten de reacties zich psychoanalytisch (in de lijn van Lacan en Kristeva) verklaren. Het tonen van het vrouwelijk lichaam als het abjecte leidt in de nieuwe context die de vrouwelijke kunstenaars scheppen enerzijds tot collectieve verdringing, afweer en afkeer en censuur of juist tot een

ervaring van genot vanwege de doorbreking van die censuur.

Tegenover de verdienste van het creëren van een nieuw interpretatiekader staan, in mijn ogen, een aantal minder sterke punten. Zo worden de verschillende elementen uit het interpretatiekader wel gezamenlijk ingezet bij de tekstanalyses, maar vindt er eigenlijk geen theoretische integratie plaats. Daarbij heeft de keuze van de vier teksten geen theoretische grondslag. Daardoor rijst de vraag of de draagwijdte van het interpretatiekader dat Kolk opzet verder reikt dan de particuliere interpretatie van deze vier teksten. De zeer grote rol die Kolk toekent aan de psychoanalytische benadering,

maakt – hoe legitiem een dergelijke keuze ook is – het interpretatiekader in dat opzicht eenzijdig en minder bruikbaar voor degenen die minder voor deze benadering geïnteresseerd zijn. En tenslotte is Kolks taalgebruik niet altijd even helder en toegankelijk, wat de leesbaarheid van het boek niet ten goede komt. Daarmee wordt een kans gemist om binnen de theaterwetenschap een bredere groep te interesseren voor de gebruikmaking van postmoderne feministische analysemethoden.

Désirée Majoor